

NÉPI JOGÉLET, NÉPI JOGISMERET

JÓ ESZTENDEJE ANNAK, hogy a nem sokkal rá elhunyt Györffy István Néprajzi Intézete köré csoportosuló néhány etnográfus és jogászember munkatervet dolgozott ki a magyar népi jogszokások elhanyagolt területének és általában népi jogi hagyományunk felkutatására. Györffy István és intézete a magyar igazságügyi kormányzattal is érintkezésbe lépett, ahol komoly érdeklődést keltett a szerény kezdetű megmozdulás, mert itt is hamarosan felismerték, hogy a tervbe vett feladat megvalósulása nemcsak néprajzi, hanem általános nemzeti, törvényelőkészítési és igazságügyi végrehajtási szempontból is kívánatos. A minisztérium egyebek közt közzétételben hívta fel a jog hivatásos művelőit a kitűzött cél előmozdítására.

Az elmúlt költségvetési vita során már miniszteri székéből hallottuk vallani azt a jövőben feltétlenül szem előtt tartandó alapelvet, hogy: „vissza kell térni a magyar nép sajátos, eredeti szellemiségéhez,... hogy a jövőben alkotandó jogszabályok ne légüres térben mozogjanak, még kevésbé idegen szellemiség lelkületéből fakadjanak, hanem a magyar nép őseredeti jogalkotó lelkületébe eresszék le gyökerüket“. Már mint határozott eredményről emlékezett meg ez a beszámoló arról a munkáról, amely a boldogult Györffy professzor intézete és az igazságügyminisztérium együttműködése alapján megindult, a népi jogszabályok, jogelvek, jogi hagyományok, tudományos felkutatására.

E munka menetébe azóta bírák, ügyvédek, királyi ügyészek, bírósági tisztviselők kapcsolódtak be, hiszen náluk van meg elsősorban az a jogász tárgyismeret, amely nélkülözhetetlen az alapos, részletekbe menő kutatásnál. Különösen a vidéki hivatásos jogász körnek folyamatosan a szeme előtt zajlik le a népi jogélet és így az eléje kerülő peres és perenkívüli ügyek lebonyolítása még akkor is kialakít a gyakorlati jogásban bizonyos képet a népi jogi vonatkozású szokásairól, felfogásáról, tudásáról, ha merev tételesjogi, illetve jogfilozófiai szemlélettel csupán az emberi cselekvés száraz mibenlétét keresi és látja az elébe vitt konkrét esetekben. Ez a ténykedés azonban többnyire az itt értékkel nem bíró elemeknek, jelenségeknek teljes elszűréséhez vezet, mivel a hivatásos jogász mindazt, ami a fennálló tételes jog szabályainak, elveinek meg nem felel, a konkrét problémák megoldásánál kénytelen félrelökni, már csak azért is, mivel ezt az értéktelennek látszó anyagot a nép tudatlanságából, vagy egyenesen butaságából származtatja, a kirívó jelenségeket pedig, a legjobb esetben, mint kuriózumokat megmosolyogja. Azt a képet, amely a magyar nép jogéletének tükréként eléje tárul, a maga egészében rögzíteni nehezen tudná, ilyen cél ismerete nélkül ugyan meg sem kísérli, sőt a tételes jog szerint is feltétlenül figyelembe veendő népi jogszokásra is ritkán tekint. (L. szerzőnek az Ethnographia — Népelet, 1939. i. sz. és a Magyar Élet 1939. 7. sz.-ban megjelent dolgozatait.)

Igaz az is, hogy a népi jogi életének az a képe, amely a hivatásos jogász működés eseményeinek esetlegességeiből, a jogász ténykedés tapasztalataiból tevődik össze, hiányos, szakadozott, de sok tekintetben torz is, mert hiszen mire a vitás ügy az ügyvéd, bíró elé érik, a „felek“ megnyilatkozásai nem mindig őszinték, de annál inkább elfogultak. Mindamellett egy-egy jogász élet megfigyeléseinek végső szintézisben való rögzítése nem járna haszon nélkül a népi jogismeret szempontjából. Valóban objektív, egészében, részleteiben hű ábrázolást azonban a népi jogéletéről csak akkor adhatunk, ha — jogász tárgyismerettel ugyan — de néprajzi módszerrel és lélektani segédeszközökkel vizsgáljuk, mint a nép műveltségállományának bármely más részét, amikor is a jogi tartalom a maga élettani sajátosságaival tárul elénk, kapcsolatban mindama társadalmi (családi, vagyoni, gazdasági, erkölcsi, vallási, stb.) tényekkel, amelyek a jog létét igazolják és a joggal egybefonódnak.

A többféle szemlélet összevonása és összeegyeztetése, a föl kutatandó terület roppant nagysága, az egyéni vizsgálatok nehezkesége, lassú és fáradtságos volta bizony nem ígér könnyen leszedhető gyümölcsöt még a nyers anyaggyűjtésnél sem, még kevésbé a feldolgozásnál és a jogász szemponjú értékesítésnél. Pusztánagyűjtérszólva, atételesjogiszemléletbőlfeltétlenül engednünk kell s nem tehetünk megkülönböztetést, értékelő elhatárolást aszerint, hogy a feltárt cselekvésmódok, szabályok, elvek az állami nagy közösség kötelező szabályaival, jogelveivel egyeznek vagy ellenkeznek-e, azokat nem is érintik, vagy hajdani magasabbrendű jogi érvényükből lesüllyedve élnek a népi társasélet konvencionálisnak tekintett elemeként, avagy merő tévedésen alapulnak-e mint vélt jogszabályok, esetleg csupán mágikus cselekvésmódok.

Ezért a kutatást nem korlátozhatjuk csupán a szorosabb — azaz ismét tételesjogi — értelemben vett népi jogszokások, sem a néprajzi értelmű népi joghagyomány megismerésére. A népnek egész jogi berendezését, a népi jogélet teljességét kell feltárnunk, minden pozitívumával, negatívumával és beteg vonásával.

Bármelyik oldalról, a hivatásos jogász íróasztala mellől, avagy az etnográfus és jogász kettős indítású karolásával férközünk azonban ehhez a területhez, a fölvetett kérdés más oldalához is hozzájutunk hamarosan.

Minden korok jogszolgáltatásának egyik legfontosabb és valóban félre tehetetlen alapelve: ignorantia iuris non perit.

Maga az elv sok méltánytalanság csiráját hordja magában, megvalósulása nem mindenkor vezet az igazság megvalósulásához. De ha kérlelhetetlenül nehezedik minden „jogalany“ fölé, kérdezhetjük, vájjon honnan veszi a falu, a tanya népe társaséletének lebonyolításához szükséges jogi tudását, ismeretét, jogérzékét? Hol történik intézményes gondoskodás arról, hogy a nép jogainak, kötelezettségeinek csak alapformáival is tisztában legyen?

Nehéz volna erre feleletet adni. Az az iskolai oktatás, amelyben az „alsóbb“ néprétegek általában részesülnek, legfeljebb erkölcsi érzületüket fejlesztik, megismertetvén a gyermeket a legalapvetőbb, egyúttal részben jogi, — inkább büntetőjogi — érvényű vallás erkölcsi fogalmakkal, szabályokkal. A gyermekkor azonban nem alkalmas még az egyszerűbb jogi ismeretek megszerzésére sem. Később pedig felsőbb gondoskodás révén, legfeljebb közjogi kötelezettségeinek legelemibb részeivel ismerkedik meg közelebbről a nép, amelyek egyben az államéletnek is alapjai.

Bizony, úgyszólván a véletlen dolga, hogy műveltségállományának ez a része miként rakódik össze. Az újabb nemzedékek elődeik hagyományában nevelődnek fel, a hagyományos szabályokat tiszteletben tartják, azaz a népi jogszokások szerint élnek. Ahol azonban a hagyományállomány végetér, ott már tájékozatlanul lépegetnek s lépten-nyomon meg is botlanak az ismeretlen rendszabályok tömegében. De még a hagyományvilág szálai sem mindenben azonosak, illetve nem mindenkor futnak párhuzamosan a fölötte álló jogrendszer szálaival, mert hiszen sok minden, ami amabban ősi vonás, a fejlettebb életviszonyok rendjéből már hiányzik, vagy módosult. Ami pedig nem amonnan veszi eredetét, — vagyis a közkötelező jogszabályok aránytalanul nagyobb része — annak egy-egy részletéhez többnyire drága tapasztalatok árán jut el, nem is az összesség, hanem inkább csak az egyén. A közösség maga, csak kivételesen illeszt jól-rosszul egy-egy újabb elemet élete rendjébe, míg a fölötte álló felsőbb jogrendszer számtalan más köz érvényű eleme továbbra is ismeretlen vagy emészthetetlen marad számára.

A nagy magyar népi közmondáskészlet és szólásszerű kifejezés kincs tekintélyes része jogi vonatkozású. Nem túlságosan hízelgő mindegyik a jogszolgáltatásra, holott ezekben élettapasztalatait szűri le a népi élet bölcsesség. Ezeknek egyik legsajátosabbika: „rátették a törvényt“. Többféle értelem-

ben használja ezt a szóképet népünk. Mondja akkor, amikor valaki hamis tanuk vallomásának következtében marad alul s a „törvény“ nehéz súlya így éri igaztalanul az elmarasztaltat. Általánosabban él azonban vele akkor, amikor a saját igénytelen, egyszerű élete fölé roppant súllyal nehezedő állami jogrendszer idegenségét és ismeretlenségét kívánja érzékelteni. Amikor valami sohasem hallott, saját ősi hagyományaiban megérlelt jog-érzékétől is távol álló, életviszonyaihoz sehogyan, vagy nehezen illeszthető jogszabály alkalmazása úgy éri, mint maga az igaztalanul rárakott, nehéz vasbilincs: lehúzza, lekötözi, érthetetlenül rabbá teszi, ellene nincs védekezés, oltalom, alóla szabadulás.

„Ignorantia iuris non perit“: vájjon hol vezethet ez az elv annyi méltánytalansághoz, mint nálunk, ahol sok-sok évtized óta szakadatlanul folyik az idegen jogszabályok aggodalom nélküli átvétele, igen gyakran egyszerű átmásolása. Sőt nem egyszer a jogalkotók tudatosan fordultak el a magyarság leglényegét tevő nagy rétegek lelkületétől. S a jogszabályalkotás állandóan, iszonyú iramban folyik, a „jogszabályinfláció“ a szaköröknek is mind többet hallatott panasza. Nem titok, hogy a törvények, rendeletek készítésénél vajmi kevés szerepet játszik a szóbanforgó életviszonyok közvetlen ismerete, legkevesebbet a népismeret. Jogszabályalkotásunk, de még inkább jogalkotásunk egyrészt ma is a régi nyomokon halad, másrészt mind gyakrabban téved már az eszmei elvontságok régióiba s néha már fontosabb a tudomány, mint az élet szolgálata. A gyakorlati jogélet terén pedig mindenkor veszedelmes az elvont tudományoskodás, különösen pedig nálunk, amikor jól tudjuk, hogy népünk rideg messzeségben áll az elvont fogalmaktól s a jogszolgáltatástól a reális igazságtételt várja.

Hogy a gyakorlatban hová vihet a: „törvény nem tudása senkit nem mentesít a következmények alól“ elvének feltétlen érvényesülése, arra élénk példa az egyik királyi ítélőtáblának nemrégiben hozott ítélete. Arról esett itt szó, hogy éppen a parasztságunk életét olyannyira közelről érintő földreformtörvény egyik nehézkesen megfogalmazott rendelkezését miképpen kell értelmezni. Szóbajött magának a törvény legfőbb örének, az OFB elnökének véleménye, amelyet azonban a rendes bíróság nem tett magáévá, ellenben szószerint idézte az imént is emlegetett jogelvet, amikor a földvásárló parasztra ítéletet hozott.

Ijesztő elgondolni is, hogy a legelrejtettebb, vagy legkevésbé érthető törvényhely, vagy bírói gyakorlat-szülte jogszabály, az egész hatalmas, rejtelmesen szövevényes, lelkében nagy mértékben idegen jogrendszer éppen úgy nehezedik a legegyszerűbb, akár írástudatlan, várostól, magasabb kultúrától távoleső falusi, tanyai embernek, mint, mondjuk, a királyi Kúria bírójának életére. Jogi vonatkozású dolgainál — s minek nincsen jogi kapcsolata? — ugyanazt kell tudnia egyiknek, mint a másiknak. Még a büntetőjog terén is csupán az „alacsony műveltségi fok“ az enyhítő körülmény, a magánjog azonban semmi kivételt, enyhítést, mentséget nem ismer.

Kétségtelen, hogy a nép pusztán saját jogi hagyományainak keretén belül meg nem élhet, amikor szakadatlan kapcsolatban áll a haladottabb életformák jelenségeivel, s merő képtelenség volna arra is gondolni, hogy agrárlakosságunk a nem speciálisan rávonatkozó jogszabályok keretein túl is az összesség többi részétől elvonatkoztatott normák szerint éljen. De mégis nagyobb tekintettel kellene lennünk a népi életformák sajátosságaira, egész jogrendszerünket a lehetőség szerint közel kellene hoznunk a magyarság nagyobb és valójában magyar tömegének lelki világához s ugyanakkor gondoskodnunk kellene arról is, hogy magán- és büntetőjogunk alapfogalmaival mindenki, kiváltképpen pedig az amúgy is túlságosan magára hagyott falusi és tanyai népünk tisztában legyen.

Peres, nempere írások, bírói tárgyalások folyama telítve vannak magyarul hangzó terminus-technikussal, amelyeken sokszor egzisztenciák tömegének sorsa múlik, anélkül, hogy a felek csak sejtenék is, hogy mit jelentenek. A jogintézmények egész sorának inkább csak a nevét ismeri népünk s az átélte, vagy látott tapasztalatokból azt tudja, hogy körülöttük mindig valami veszedelem lebeg. A telekkönyvről, amellyel mindenkinek dolga van, főként azt jegyzi meg, hogy jó a megvett földet minél előbb átírni, mert különben az ügyvédek még rátesznek valamit. A telekkönyv nyelve évtizedek óta merőben idegen számára.

Perjogi tudása majdnem semmi. A járásbírószágon ugyan gyakran megjelenik az egyik fél, hogy a bírót hívja be a másikat és „egyeztesse ki” őket, anélkül, hogy ennek perrendi lehetőségét ismerné is, de felfogása szerint — kár, hogy ezt bíróságaink kevéssé értékelik — a bírónak így kellene az ügyet elintéznie. Ha rossz ítéletet kap, fellebbez ugyan („majd elintézik odafönn”), de hogy lehet-e és hogyan lehet fellebbezni, arról mitsem tud. Ezért is árasztják el az idegen hatóságokat, a minisztériumot, sőt az államfőt is fellebbezéseknek szánt panasziratokkal. Büntetőjogi vonatkozásokban könnyebben bízhatja rá magát a nép pusztán erkölcsére, vallja is: a becsület mondja meg, mit kell, mit nem szabad cselekednie. Az erkölcs azonban nemcsak relatív fogalom, de nem is szerepel minden büntetőjogi tételben. A lefoglalt ingók elidegenítését alig hajlandó a nép bűnnek tekinteni, de hogy az idegen adósságért lefoglalt dolgával ne rendelkezhessék, csak ha bajba kerül, akkor tudja, de akkor sem tudja megérteni. Más helyett büntetést kitölteni inkább szívesség sokaknak szemében, mint bűn; megesik, hogy a jó barát saját nevében jelentkezik a tomlóénél. Egészen alacsony műveltségi fokon, de ahol a tiszta lelkiismeretet nem mindig lehet kétségbevonni, a tanubizonyítás nem ritkán technikai kérdés: tanú kell, hát hoznak.

Az efféle jelenségekből azután a hivatásos jogász könnyen megkockáztatja azt a véleményt, hogy a népnek nemcsak jogi tudása, de jogérzéke sincsen. Pedig ahol a célszerűség, érzés, erkölcs szerepet játszhat, — természetesen nem számítva az egyéni megnyilvánulásokat — nyugodtan hagyhatjuk népünket hagyományaira támaszkodni, ahol talán majd jogpolitikánk is megtalálja megújulását. Ha pedig jogérzéken az igazság érzékelését, megérzését és nem valamely tételes jogszabály alkalmazandóságának helyes fölismerését értjük, földművelő népünknel ez feltétlenül helyesebb, erősebb, mint például városi lakosságunk akárhány rétegénél. Természetesen más a „jogban való jártasság”.

Jogrendszerünknek számtalan tételén, jogintézményeink egész során végigmehetünk s csak erősödik bennünk az a felismerés, hogy a helyes jogpolitikának bizonyos mértékben szinte lelkiismeretbeli kérdése kellene, hogy legyen a jogintézménynek és jogszabályok alapelemeinek, valamelyes vázának könnyen érthető módon való, állandó közlése, ha a szankciók alkalmazása független a tudástól és nemtudástól.

A népművelődési előadássorozatok időnként egy-egy, inkább általánosabb természetű kérdést beiktatnak ugyan programjukba, ez a megoldás azonban csekély értékű. Hogy mi volna a tökéletesebb mód és eszköz: elgondolkoztató kérdés. Talán a nép nyelvén megírt, olcsó kiadású oktatókönyv jelenthetné a hasznos megoldást.

A nép maga is látja és vallja, hogy pusztán hagyományvilágának zártságába nem húzódhatik, legkevésbé azon a téren, ahol minden szónak, tételnek súlyos jelentősége lehet. A hagyományok szerint való élés itt vezethet legkevésbé az elmaradottsághoz, amiért igen drága árat üzentne.